

OMÓWIENIA I RECENZJE

Archiwistyka Bohdana Ryszewskiego. Prace wybrane, wybór, wstęp i opracowanie A. Żeglińska, ISBN: 978-83-8206-671-5, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2024, ss. 484

W 2024 r. przypadł jubileusz 90. urodzin Bohdana Ryszewskiego. Sylwetki naukowca w środowisku polskich historyków i archiwistów przedstawiać nie trzeba¹. Jego dorobek, mimo upływu lat, jest wciąż aktualny, a dokonania, zasługi i wkład w rozwój dziedziny archiwalnej cieszą się powszechnym uznaniem. Ryszewskiemu, przy okazji rozmaitych rocznic i jubileuszy, dedykowano tomy studiów, prac naukowych i wspomnień przygotowanych przez grono uczniów, współpracowników i przyjaciół². Nie powinno zatem dziwić, że w 2024 r. na rynku wydawniczym ukazała się kolejna książka, która zbiera i prezentuje artykuły Jubilata, powstałe w okresie ponad 50-letniej działalności naukowo-dydaktycznej³. Wyboru, opracowania i scalenia tekstów dokonała Anna Żeglińska, która pod kierunkiem Ryszewskiego przygotowała i obroniła wydaną w 2021 r. rozprawę doktorską na temat historii rodu Finckensteinów wschodniopruskich oraz ich archiwów i archiwaliów⁴.

¹ W. Chorążyczewski, K. Syta, *Profesor Bohdan Ryszewski. W 70. rocznicę urodzin*, „Archiwista Polski” 2004, nr 3(35), s. 9–16; W. Chorążyczewski, *Profesor Bohdan Ryszewski – sylwetka uczzonego*, „Archeion” 2013, t. 114, s. 13–21.

² Zob. m.in. *Archiwistyka i bibliotekoznawstwo. Prace dedykowane profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu*, red. I. Rdzanek, Warszawa 1997; *Archiwa – Kancelarie – Zbiory*, t. 1, dedykowany Profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu, red. W. Chorążyczewski, R. Degen, K. Syta, Toruń 2005; *Historia. Archiwistyka. Informacja naukowa. Prace dedykowane Profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu*, red. M. Świgoń, Olsztyn 2009; *Z uczniami, kolegami i przyjaciółmi w świecie nauki. Prace dedykowane Profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. W. Chorążyczewski, A. Żeglińska, Olsztyn 2014. Zob. też: B. Ryszewski, *O metodologii archiwistyki i teorii archiwalnej. Przegląd ogólny pięćdziesięcioletnich badań*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 2019, nr 10(12), s. 13–23.

³ *Archiwistyka Bohdana Ryszewskiego. Prace wybrane, wybór, wstęp i opracowanie A. Żeglińska*, Gdańsk 2024.

⁴ A. Żeglińska, *Finckensteinowie wschodniopruscy i ich archiwa*, Gdańsk 2021.

Recenzowany tom zawiera przede wszystkim przedruki artykułów z lat 1962–2017 opublikowanych na łamach różnych wydawnictw zwartych i czasopism. Dodatkowo znalazły się w nim dwa hasła encyklopedyczne („archiwa” i „archiwistyka”) przygotowane przez Ryszewskiego do nowej edycji *Encyklopedii wiedzy o książce*⁵. Publikacja składa się łącznie z 24 tekstów naukowych, które poprzedzają: słowo wstępne, nota edytorska, biografia naukowa badacza oraz jego niepublikowane wcześniej wspomnienia z czasów studenckich. Dane dotyczące pierwodruku zostały zamieszczone na początku każdego artykułu oraz w osobnym wykazie źródeł znajdującym się na końcu książki. Zgodnie z informacją zawartą w nocie edytorskiej, ingerencje redakcyjne nie naruszyły warstwy merytorycznej artykułów. W tekstach ograniczono się do koniecznych poprawek formalnych oraz niezbędnej korekty interpunkcyjnej i językowej. Zgodnie z deklaracją Żeglińskiej, celem opracowania było „stworzenie kompendium wiedzy z dziedziny archiwistyki, które uzupełni podręcznik *Archiwistyka* wydany w 1989 r.”⁶ Dlatego też w pracy pominięto publikacje z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, które również wpisują się w szeroki krąg zainteresowań naukowych Ryszewskiego.

Samą inicjatywę opracowania i wydania tomu należy ocenić jako słuszną i potrzebną. Książka stanowi wyraz uznania wobec dokonań i zaangażowania Ryszewskiego na polu archiwistyki. Jego publikacje, mimo upływu lat, nadal funkcjonują w obiegu naukowym, co dowodzi znaczenia i wartości prowadzonych badań. Niektóre prace predestynują do rangi kanonu polskiej literatury archiwistycznej. Scalenie tekstów w jednym tomie z pewnością ułatwi dostęp i możliwość wykorzystania artykułów w procesie naukowym i dydaktycznym. Dotyczy to przede wszystkim prac wydanych w monografiach wieloautorskich i materiałach pokonferencyjnych (w tym pamiętnikach powszechnych zjazdów historyków i archiwistów polskich), które obecnie znajdują się jedynie w wybranych biblio-

⁵ Należy zauważyć, że kolejna edycja *Encyklopedii wiedzy o książce* ostatecznie nie powstała, ale w 2017 r., w dwóch tomach, ukazała się *Encyklopedia książki*. W kompendium zamieszczono zredagowany tekst hasła „archiwistyka”, pierwotnie opracowany przez Ryszewskiego, który nie został jednak wskazany jako jego autor. Tekstu drugiego hasła – „archiwa” – nie uwzględniono w encyklopedii, chociaż znalazło się w niej „archiwum”, opracowane przez innego autora. Zob. *Encyklopedia wiedzy o książce*, red. nac. A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzynadłowski, red. gł. A. Kawecka-Gryczowa, H. Więckowska, S. Pazyra, Wrocław–Warszawa–Kraków 1971 (zob. s. 69–70); *Encyklopedia książki*, t. 1–2, red. A. Żbikowska-Migoń, M. Skalska-Zlat, Wrocław 2017 (zob. t. 1, s. 163–166).

⁶ *Archiwistyka Bohdana...*, s. 8–9. Zob. też: H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, Warszawa 1989.

tekach. Recenzowany tom może służyć jako pomoc dydaktyczna na kierunkach archiwistycznych i historycznych. Osiągnięcia Ryszewskiego, związane choćby z określeniem przedmiotu, zakresu i metod badawczych archiwistyki, pozostają ważnym elementem treści kształcenia na studiach uniwersyteckich.

Zważywszy na olbrzymi dorobek naukowca, wybór zgromadzonych tekstów musiał mieć charakter subiektywny. Biorąc pod uwagę rozległość jego zainteresowań badawczych, niełatwo bowiem wskazać, które publikacje są najważniejsze. Pierwszy z przedrukowanych artykułów to referat wygłoszony na zjeździe absolwentów toruńskiego studium archiwalnego w związku z 10 rocznicą jego istnienia. Z perspektywy 4 lat pracy zawodowej w archiwum, Ryszewski dzielił się w nim opinią na temat roli studium w kształceniu archiwistów, wskazując propozycje zmian w programie nauczania. Co ważne, tekst publikacji, datowany na 1962 r., nie jest wyszukiwalny w katalogach Biblioteki Narodowej i Biblioteki Uniwersyteckiej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, co tylko podkreśla zasadność jego przedruku⁷.

Kolejny artykuł zamieszczony w tomie zawiera rozważania na temat wybranych pojęć archiwalnych, takich jak kancelaria, registratura, zespół archiwalny i archiwum⁸. Profesor omówił w nim genezę i ewolucję znaczenia wskazanych terminów oraz sformułował ich ogólną definicję. Następny tekst to pierwszy rozdział książki Ryszewskiego z 1972 r., w którym ukazano genezę i historię rozwoju archiwistyki i archiwów na przestrzeni dziejów⁹. Kolejne artykuły poświęcono problemowi złożonych zespołów archiwalnych¹⁰, badaniom nad rozwojem kancelarii w XIX i XX w.¹¹ oraz dorobkowi polskiej archiwistyki okresu międzywojennego i powojennego¹².

⁷ B. Ryszewski, *Studium Archiwalne z perspektywy czterech lat pracy w archiwum* [w:] *Zjazd Studium Archiwalnego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Referaty*, Toruń 1962, s. 3–10.

⁸ B. Ryszewski, *O niektórych podstawowych pojęciach archiwalnych (kancelaria, registratura, zespół archiwalny, archiwum)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia” 1969, z. 35, s. 93–120.

⁹ B. Ryszewski, *Archiwistyka: przedmiot, zakres, podział (studia nad problemem)*, *Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, r. 76, z. 2, Poznań 1972, s. 15–41.

¹⁰ B. Ryszewski, *Z zagadnień zespołu archiwalnego. Problem zespołów archiwalnych pochodzących z registratur dziedzicznych. Zagadnienie złożonych zespołów archiwalnych*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia” 1973, z. 54, s. 139–150.

¹¹ B. Ryszewski, *Rozwój form kancelaryjnych w Polsce w XIX i XX wieku. Stan badań i postulaty badawcze* [w:] *Nauki pomocnicze historii na XI Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Toruniu*, red. A. Tomczak, Warszawa 1976, s. 74–89.

¹² B. Ryszewski, *O badaniach i dorobku archiwistyki polskiej okresu 1918–1939*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia” 1984, z. 147, s. 173–203; idem,

W innych opracowaniach Ryszewski podejmował – zarówno od strony merytorycznej, jak i teoretycznej – problematykę przewodników archiwalnych oraz innego typu pomocy ewidencyjno-informacyjnych wydawanych w Polsce i za granicą¹³. Analizował też dzieje archiwów i bibliotek naukowych na obszarze Pomorza Wschodniego oraz publikacje na temat ich zasobu¹⁴. Rozważał także sprawę rewindykacji archiwaliów w okresie międzywojennym, ukazując przy tym losy polskich archiwów w czasie rozbiorów i zaborów¹⁵. Inne obszary badawcze, którym poświęcił uwagę, obejmowały kwestie m.in. archiwów i archiwaliów prywatnych¹⁶, programu badań nad zawodem archiwisty¹⁷, wzajemnych relacji między archiwami i bibliotekami¹⁸, formatu opisu archiwaliów FOPAR¹⁹, zasady proveniencji²⁰, metodologii apragmatycznej²¹ oraz komputeryzacji archiwów²².

Chronologiczne ujęcie tekstów w tomie pozwala prześledzić rozwój zainteresowań i poglądów naukowych Ryszewskiego. Ukazuje też różnorodność podej-

Archiwistyka polska lat 1945–1989. Stan i potrzeby badawcze [w:] *Pamiętnik XIV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, Łódź, 7–10 września 1989 roku*, t. 2, red. D. Bednarska-Pituła, Warszawa–Toruń 1994, s. 31–40.

- ¹³ B. Ryszewski, *Uwagi o dawnych i nowych przewodnikach archiwalnych*, „Archeion” 1984, t. 78, s. 31–44; idem, *Przegląd i systematyka pomocy archiwalnych polskich i obcych publikowanych w ostatnim ćwierćwieczu*, ibidem, 1990, t. 88, s. 7–21.
- ¹⁴ B. Ryszewski, *Archiwa i biblioteki naukowe na obszarze Pomorza Wschodniego w latach 1945–1985* [w:] *Rozwój nauki na Pomorzu Wschodnim w latach 1945–1985. Materiały z konferencji naukowej*, red. M. Biskup, Toruń 1986, s. 145–161.
- ¹⁵ B. Ryszewski, *Rozproszenie archiwaliów polskich i starania o ich rewindykację w okresie międzywojennym* [w:] *Od obcego panowania do niepodległego państwa. Materiały sesji naukowej zorganizowanej na 70-lecie odbudowy Państwa Polskiego*, red. M. Wojciechowski, Toruń 1991, s. 93–109.
- ¹⁶ B. Ryszewski, *Archiwa i archiwalia prywatne w archiwistyce polskiej – stan badań i postulaty badawcze*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia” 1991, t. 25, z. 236, s. 21–39.
- ¹⁷ B. Ryszewski, *Potrzeby i program badań nad zawodem archiwisty* [w:] *Pamiętnik I Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich, Przemyśl, 27–29 sierpnia 1986 roku. Referaty i dyskusja*, cz. 1, red. A. Tomczak et al., Warszawa 1991, s. 34–42.
- ¹⁸ B. Ryszewski, *Archiwa i biblioteki. Uwagi o zakresie gromadzenia rękopisów i metodach ich opracowania*, „Studia o Bibliotekach i Zbiorach Polskich” 1992, t. 3, s. 113–121.
- ¹⁹ B. Ryszewski, *Format opisu archiwaliów FOPAR* [w:] *Problemy opracowania archiwaliów staropolskich w skomputeryzowanych systemach informacyjnych. Materiały sympozjum, Toruń, 9 i 10 września 1993 r.*, red. B. Ryszewski, t. 1, *Komputeryzacja Archiwów*, Toruń 1994, s. 7–13.
- ²⁰ B. Ryszewski, *O zasadzie proveniencji w jej stulecie* [w:] *Przełomy w historii. XVI Powszechny Zjazd Historyków Polskich, Wrocław, 15–18 września 1999 roku. Pamiętniki*, t. 3, cz. 1, red. K. Ruchniewicz, J. Tyszkiewicz, W. Wrzesiński, Toruń 2001, s. 57–62.
- ²¹ B. Ryszewski, *Problemy i metody badawcze archiwistyki*, Toruń 1985, s. 168–175.
- ²² B. Ryszewski, *Archiwa i archiwistyka polska wobec komputeryzacji* [w:] *Pamiętnik XV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, t. 1, cz. 2, red. J. Staszewski, Toruń 1995, s. 237–244.

mowanej przez niego problematyki badawczej: od teorii i metodyki archiwalnej, przez archiwoznawstwo, po wykorzystanie technologii informatycznej w pracy archiwalnej. Lektura książki przekonuje, że Ryszewski był badaczem kompletnym, który osiągnął wysoki poziom wiedzy i umiejętności w dziedzinie archiwistyki, a przy tym nie ograniczał się do pracy w zaciszu gabinetu. Uwagę czytelnika zwraca staranny i przenikliwy styl wykładu naukowego, dostrzegalny już w tekstach z okresu jego wczesnej kariery naukowej. Taka postawa, umiejętność i konsekwencja pozwoliły mu opracować teoretyczne podstawy archiwistyki jako nauki, ugruntować jej terminologię i metodologię.

Bardzo ciekawe są wspomnienia Ryszewskiego dotyczące studiów na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu w latach 1954–1958. Posługując się indeksem oraz składem osobowym wykładowców, wspomina wykłady i egzaminy z przedmiotów kierunkowych, przywołując nazwiska znanych i cenionych do dziś profesorów. Wspomnienia te przybliżają niezwykle ciekawy (zwłaszcza z punktu widzenia młodszych adeptów nauki) obraz realiów studiowania w epoce PRL. W czasach, kiedy jeszcze obowiązywały egzaminy wstępne, studia zdecydowanie nie były dla wszystkich.

Wydanie antologii prac Ryszewskiego należy uznać za przedsięwzięcie udane i potrzebne. Kwestią polemiczną pozostaje dobór artykułów, jak już wspomniano, utrudniony ze względu na pokaźny dorobek publikacyjny. Zdaniem recenzenta w tomie powinny znaleźć się też inne rozdziały książki *Problemy i metody badawcze archiwistyki*, które zostały docenione za nowatorskie, jak na tamte czasy, propozycje badawcze²³. Na przedruk zasługują zatem rozważania Ryszewskiego o procesach archiwotwórczych i metodach ich badania oraz związkach archiwistyki z informacją naukową, czyli rozdziały czwarty i piąty wspomnianej rozprawy²⁴. Ustalenia tam zawarte miały duże znaczenie dla rozwoju badań poświęconych kancelarii zbiurokratyzowanej. Stanowiły też podstawę teoretyczną dalszych studiów nad problematyką komputeryzacji archiwów, przyczyniając się do sformułowania zasady strukturalnej²⁵. Cennym uzupełnieniem tomu byłaby także pełna bibliografia prac Ryszewskiego, ukazująca całokształt jego dorobku.

²³ Z. Chmielewski, *Bohdan Ryszewski, Problemy i metody badawcze archiwistyki*, Toruń 1985, s. 201 (rec.), „Archeion” 1988, t. 84, s. 266–275 (zwłaszcza s. 271–273).

²⁴ B. Ryszewski, *Problemy i metody...*, s. 83–158. Odnośnie tekstu rozdziału piątego, jeżeli nie całość, to przedruk mógłby objąć fragmenty poświęcone badaniu archiwalnych systemów informacyjnych i systemu informacji archiwalnej.

²⁵ B.S. Ryszewski, *O metodologii archiwistyki...*, s. 18–19.

Uwagi te w niczym jednak nie umniejszają wartości merytorycznej i naukowej recenzowanej pracy. Pozostaje nam jedynie oczekiwać na kolejne tomy dedykowane Jubilatowi, któremu życzymy wielu lat życia w dobrym zdrowiu i kondycji intelektualnej.

Robert Stępień

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie / Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Poland)
robert.stepien@mail.umcs.pl, ORCID 0000-0003-3453-4185